

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 80 (2001)
Heft: 7

Artikel: La spina ella spatla
Kapitel: Alfons Tuor 1871-1904
Autor: Deplazes, Gion
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881892>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

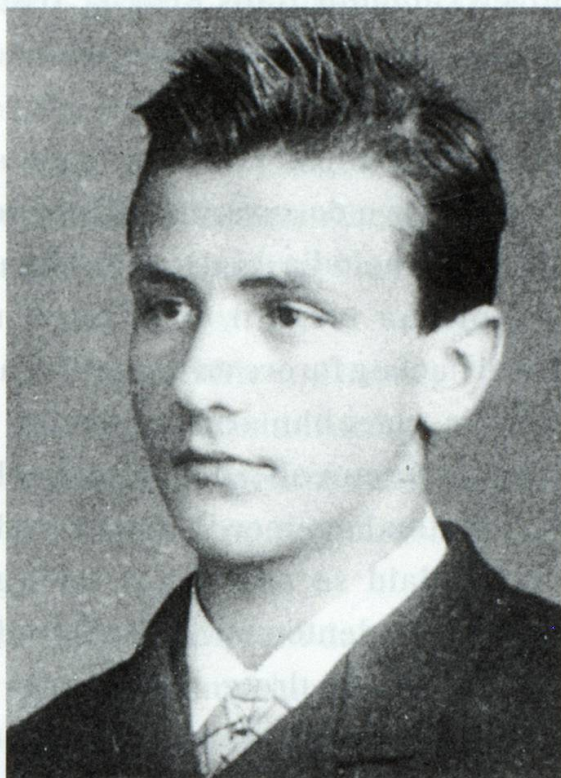
Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 18.10.2024

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

7. Alfons Tuor 1871–1904

Sia veta

Cuorta ei stada sia veta, denton reha e bein madirada. Alfons Tuor ei naschius ils 17 da schaner 1871 a Rabius el «vitg sin la pli biala spunda de tut la val»¹⁾ e morts gia ils 19 da mars 1904, mo nov dis suenter la mort dil bab, «en santeri, (a Rabius), in sper l'auter, il tgau della famiglia e siu cor», giudichescha Carli Fry, siu biograf.

Carschius en ina famiglia da 9 fargliuns, ha el gia da buob sentiù ina ferma dolor en la giugadira d'in calun. Enstagl da siglir e saltar culs auters da siu pèr, ha ei tuccau ad el da zuppegiar per veta duronta. Quei fatg ha madirau sia olma sensibla gia avon temps. Cun 13 onns ha siu bab Gion Antoni tarmess el a Cuera alla scola cantunala. Ils dus davos onns ch'el mava a scola a Cuera, frequentavan aunc dus frars la

1 Plaid ord sia poesia «Il vitg natal», NT XIV, 170.

medema scola; siu bab fuva seretratgs a Cuera per saver schar scolar ses fepls. A Cuera para Alfons dad esser sevivius en fetg bein. El entaupa cheu il giuven cantadur Hans Erni da Trin (patenta 1887) e fundescha ensemen cun Giachen Corai da Vuorz (patenta 1890) e Martin Candrian da Sagogn (patenta 1891)²⁾ il chor romontsch. Quei stimulescha il gimnasiast da rimnar canzuns veglias sco a sias uras 16 onns avon Caspar Decurtins e da sez translatar ni scaffir talas sco «Il schneec de Medel», tenor la melodia da «Die Vinschgauer wollten wallfahren geh'n», l'emprema canzun ch'il giuven chor presenta publicamein. Ella ha sil fiat fatg furore en tiara romontscha e grittentau ils da Medel sil peter pis, ch'ei han griu sin cumin, cura che siu bab candidava per in uffeci, «giu cun el», quei talmein ch'el ei seretratgs. Bein per l'emprema, denton buca per la davosa gada ha Alfons Tuor fatg l'esperienza ch'il plaid sa caschunar bufatgas explosiuns e nauschas pataheflas. Quei ha denton buca fiers il studetgel ord canvau. Anzi, el ha scret vinavon pér da dretg. «Igl ei en la giuvna plonta in catsch che seglienta la scorsa e fa brumbels osum mintga frastga.»³⁾ Aunc en la 5avla classa dil gimnasi translatescha Tuor il drama «Thomas Massner, senator de Cuera»⁴⁾ da Peter Conradin Planta, cumparius ellas Annalas 4. Igl onn 1891 publichescha Tuor «Poesias romontschas» I^a e II^a part, ils 1894 la III^a part. Els proxims onns daventa Alfons Tuor in stedi collaboratur dallas Annalas, dirigidas da Gion Antoni Bühler e Giacun Hasper Muoth. Ei setracta oravontut da dramas translatai sco «Il Docter per forza», ina cumedia da Molière, mo era cumedias originals sco «Ils Franzos a Sumvitg» ni «Il Gerou de Schlans.»⁵⁾ Ils 1896 figurescha Alfons Tuor cun 25 onns el volum I dalla Crestomazia da C. Decurtins cun entginas poesias, denter auter gia dallas meglieras sco «Sper la mar»⁶⁾ ed «Allas steilas».

2 Bazzigher, J., 1904, Geschichte der Kantonsschule, 251ss.

3 Fry, C., 1936, Ovras da Alfons Tuor, NT XVI, 7.

4 Drama, revedius da Giacun Hasper Muoth, siu magister.

5 Ina tabla da sias ovras tras C. Fry secatta en NT XVI, 51s.

6 Ella Crestomazia: «A Scarborough» sco en Poesias III, 1894; en: NT XIV e suenter tenor manuscret «Sper la mar».

Suenter la matura s'immatriculescha Tuor igl atun 1891 a Turitg per studegiar lungatgs moderns. El fuva leu tier ils professers Ulrich, Vetter e Morf en buns mauns, banduna denton il fevrer 1892 Turitg e s'immatriculescha il fenadur 92 all'universidad dalla Sorbonne a Paris. Cheu frequenta el duront dus semesters 1892/1893 las lecziuns dallas grondas celebritads sco Gaston, Lange e Lichtenberger sco era Abbé Jean-Pierre Rousselot. Paris cun sia rihezia e miseria, fulin e rueida, dattan da patertgar ad el sco quei che sia poesia «Paris» muossa:

«Il luxus, traffic e gl'aspect

Dils imposants bulvards

Inspiran stermentus respect

Als sempels muntagnards.

E biars gl'emprem da quei tschurvem

Bein enganar selain,

Toch els fan stem cun ditg mirem

Cons en miseria schain.»⁷⁾

Persuls en sia combretta, turmentaus da grevas dolurs en siu calun, tschenta il giuven student gia la damonda cardinala digl esser human e siu pitir «Allas steilas». Damonda e risposta dattan perdetga d'ina gronda madirezia che fa pli che mo surstar. Da l'autra vart serebaulza si'olma sensibla adina puspei, persecitond las malgiustias ora el mund. El translatescha la Marseillaise, canzun dalla revoluziun franzosa. Gie, el gezza la plema e scriva artechels per las gasettas, mislond la corrupziun dallas classas alla testa. Lu anfla el in amitg, Carli Blümiling, che veva ina mumma romontscha. Ensemen s'exerciteschan els ella satira e polemica, prendend silla corna denter auter era il grond Caspar Decurtins en duas caricaturas.

7 NT XIV, 62.

Ruaus denton anfla Tuor negliu. Suenters dus semesters e miez eis el igl unviern 1893 a Scarborough. El dat leu franzos e tudestg alla scola d'Uplands. El ha da far scola treis uras avon e suenter miezdi e dad «ir empauet a spaz culla bargada». Malgrad la biala stanza e la stupenta cuschina, para el buca dad esser cuntentaus. La paga ei pintga e Tuor tscherca da dar uras privatas. Mo igl interess ei pigns. Las scolas seigien «buca fieter dellas nossas» ed ils cudischs da scola «miserabels en tuts graus». ⁸⁾ Alfons Tuor ha tonaton aunc speranza da catter viaden egl atun in'otra scola cun meglieras premissas. El banduna igl uost South Cliff-Scarborough e serenda a Winslow el collegi da Schorne. Cheu dat el tudestg e franzos e muossa era da scriver engles sper grammatica e historia. Cura che Tuor ha bandunau questa scola e pertgei ei buca propi clar. Eisi stau viers la fin november dils 1893 ni la fin fevrer dils 1894? La biala poesia «Sper la mar» dat aunc oz viva perdetga. ⁹⁾

Il biograf Carli Fry commentescha questa poesia sco suonda: «En ver Paid, il poet che ha cantau quella ... poesia, sto s'embarcar per turnar a casa, ed el astga turnar. Quella poesia persula havess valiu la peina d'in viadi sur mar.» ¹⁰⁾

La situaziun precara senza ina piazza cuntenteivla veva sfurzau Tuor da turnar. Exteriuramein po quei star. Mo la vera spina schischeva pli afuns. Il motiv sepresenta clar e bein ella davosa strofa da «Sper la mar». Tuor fuv cunsciens da sia situaziun, malgrad ch'el veva mo 23 onns.

L'entschatta avrel 1894 sesanfla Alfons Tuor a Stäfa egl Institut Ryffel sco professor d'engles, franzos, tudestg e – quen. Franc buca quei ch'el appreciava il pli fetg. La scola da Stäfa fuv'ina specia da gimnasi privat sco la «Minerva» che preparava glied empau da tuttas tias per nossas scolas aultas.

8 Fry, NT XVI, 10.

9 NT XIV, 64s.

10 Fry, NT XVI, 13.

Tuor para dad esser vegnius bein a frida ella scola a Stäfa. Da quei dattan era ils buns attestats dil directur perdetga. Sper sia professura ha el ediu quei onn la tiarza part da sias «Poesias romontschas»¹¹⁾, plinavon ils dus tocs da teater «Il docter per forza» ed «Il ranver».

Da quei temps anfla Tuor il contact culla Rumenia. El lavura pil professor Diaconovich, secretari dall'editura d'ina Enziclopedia Romana e paleisa agli denter auter ses plans d'edir in vocabulari romontsch sursilvan sco il ladin da Zaccaria Pallioppi.

Gia suenter in onn a Stäfa banduna Tuor sia piazza e tuorna a casa. Glaruna veva buca risguardau sia annunzia, damai ch'el hagi buca finiu in studi. Alfons Tuor seresolva da s'immatricular alla giuvna universitad da Fribourg per contonscher leu silmeins la patenta per magister ellas classas bassas dil gimnasi. Sia sanadad sforza el denton dad ir pils spitals a Turitg e Cuera, da schar operar – senza success. Fertion che siu tgierp vegn tgerlentaus e rentaus vid casa e cuort, daventa il spért ton pli activs. El persequitescha lungatg e cultura romontscha, fa sias remarclas leusura en dus carnets: «Ruina e scompa dil romontsch» ch'el leva publicar pli tard e «Meinis ed opiniuns». El rimna canzuns, curregia e prepara in cudisch da canzuns romontschas che fuva prompts per la stampa – ch'ei denton ius a piarder.¹²⁾ El fa amogna al Cantun duas gadas da concepì ina grammatica romontscha – senza success.

Ed el gezza sia plema per far critica culturala, mond paupramein sin crutschas per ils vitgs vischinonts.¹³⁾ Baul en spital, baul en cura, ha el buca resignau, malgrad beinenqual suspir.

11 Las poesias III han anflau bufatga reconuschientscha: «Gründlicher Kenner seiner Muttersprache. Manche derselben (Gedichte) enthalten einen sprühenden Humor, andere sind sehr gemüthsvoll ...» NBZ, 12-1-1895, fertion ch'il BT veva tundiù bravamein l'ediziun 1891.

12 Siu frar dr. Aluis ha viu il carnet. Tochen oz resta el sparius.

13 Miu bab saveva aunc da raquintar ch'el vegnevi beinduras a Surrein e s'entupavi culs students da sia posa: ils teologs Gion Giusep Desax *1873, Lucas Giusep Deplazes *1874, Placi Sigisbert Deplazes *1874, Placi Mihèl Schlanser *1876. Quels vegnevien bein perina e fagevien risadas.

«O co las notgs ein liungas
E vulan mai finir,
Cu ins sa notgs entiras
E'uc in mument durmir!»¹⁴⁾

Indignadamein ha el luvrau. Scaffiu dramas e cumedias sco «Ils Franzos a Sumvitg», «Il gerau de Schlans», («Der tapfere Bürgermeister»), «Il ranver convertiu», «Las paterlieras». Plinavon ediziuns da poesias e canzuns sco: «Magnificat I e II», Poesias sursilvanas e Fluras alpinas. Duront sia cura el Bogn da Peiden studegia el il romontsch dalla Val e publichescha «Il romontsch della Lumnezia», ina lavur linguistica. El persequitescha il svilup litterar e fa nauscha, mo gesta critica en «Fabiola en romontsch»¹⁵⁾. In rodel dallas «Publicaziuns d'Alfons Tuor» ha Carli Fry presentau en NT.¹⁶⁾ Plein fidonza fa Alfons Tuor in pelegrinadi a Lourdes¹⁷⁾, senza ina midada externa da sia malsogna. Mo sia olma daventa pli e pli ruasseivla, era sche las dolurs mo creschan. En siu pitir roga el ferventamein tier la Mumma celestia.

«Alla Mumma celestia

Ti che tutpussonza has,
Mumma dil Signur
Fai er inagada cass
De mei rugadur!

Sentas co jeu fermamein

Tilel pil manti?
Tgei ch'ei munta sas ti bein,
Sto jeu dir dapli?

14 Tuor, 1954, «Suspirs d'in moribund», Steilas, 143.

15 Ina critica sur dalla translaziun dil roman «Fabiola», translataus da Maria Ursula Cavelti e dil pader caputschin Jeremias e publicaus da C. Decurtins en: NT, Fabiola I, 1892; II e III, 1900. Critica vide: Tuor, Alfons, Il testament litterar, 1958.

16 NT XVI, 51s.

17 Nossadunna de Lourdes, en: Calender Romontsch 1898.

Dis ed jamnas, meins ed onns
Aschi fleivels sun;
Semper mo dolurs e donns
Hai jeu giu sil mund.

Gida ti che sas gidar –
Spèrt, jeu roghel tei!

Contas gadas stoi clamar:
Mumma, gida mei!»¹⁸⁾

El veva mo 33 onns, era denton arrivaus agl ur da sias forzas terrestras. Cheu miera il bab Gion Antoni ils 10 da mars 1904, el che veva susteniu ed animau il fegl Eduard Alfons en siu luvrar litterar. La sperdita dil bab ha dau al fegl la davosa frida.

«Con ditg, o Segner?

Con ditg, o Segner, aunc con ditg
Stoi jeu en letg cheu scher?

Vul buca gleiti tiu castitg

Da mei pupratsch retrer?»¹⁹⁾

El ha buca schau spitgar ditg. Alfons renda sia olma purificada tras dolur e lavur ils 19 da mars, gnanc diesch dis suenter la mort dil bab, aschia ch'els ruaussan in sper l'auter el giuven santeri da Rabiis. Il giavisch dil poet ei ius en vigur:

«Seo ti sil mund eheu saiel
Anfar negin ruavs,
Entoch jeu buca schalel
Alubs el tratsch satraus.»²⁰⁾

18 Tuor, Steilas, 145. Las duas davosas strofas mauncan cheu.

19 NT XIV, 215.

«Jeu sentel mo in desideri
Ad in sentir:
Dieus laschi mei en tiu santeri
Ruassar, durmir!»²⁰⁾

Sia spina

Alfons Tuor ha entschiet a far poesias gia en giuvens onns alla Scola cantunala. Quei fan aunc biars ina zucca – lu eisi finiu. Da casa anora fuss el staus in legher cumpogn spir veta e giabez sco quei che sias translaziuns da canzuns da students muossan. Promts era per enqual filistucca sco la ballada dalla «Crotscha exponida» en «Il Glogn» 3 ni la canzun dil «Schnec de Medel» en «Steilas», pagina 100.

Il giuvenot spir veta e temperament vegn denton gia da buob ensi turmentaus da dolurs d'in calun. El sa buca far part dils giugs d'affons: dar la caura, dar bal spada ni far igl um ner, na el sto mirar tier. Quei fora ella carn, ei sia spina ella spatla che caschuna en si'olma in profund malruaus e catscha el suentar la matura d'in liug a l'auter, persequitaus d'in viv schar encrescher (Pareglia Steilas, 42s.).

«Agl emigrant

Ti vul la patria bandunar,

Ti vul egl jester ir?

Sut outras steilas, sur la mar,

ventira far flurir?»

20 Tuor, 1954, «Il vitg natal», Steilas, 3.

La poesia concluda culla strofa:

«Mo va, ord patria, sur la mar,
en prighels nunspetgai:
Ti vul aunc franc in di turnar
E tuornas forsa mai.»

Suenter in semester romanistica a Turitg, serenda Tuor a Paris per cuntinuar culs studis dalla romanistica. Era cheu resta el strusch dus entirs semesters. La primavera 1893 va el sur mar a Scarborough e dat scola leu tochen la fin d'uost. Mo era quei ei da pign cuoz. Stend allas rivas dalla mar, engarta el sia situaziun:

«Sper la mar

Jeu stundel sin la spunda
E mirel sin la mar,
E contempleschel l'unda
Che rocl'ad in ruclar.

Con ditg che ti semovas
Cheu senza far in paus,
Con ditg che ti sesprovas
Envan d'anflar ruaus!»

Ed el concluda, giudicond sia veta, ella davosa strofa:

«Sco ti sil mund cheu saiel
Anflar negin ruaus,
Entoch jeu buca schaiel
Afuns el tratsch satraus.»²¹⁾

21 Tuor, Steilas, 66s.

Alfons Tuor ha buc anflau ella Engheltiara quei ch'el encureva, ina scola ni ina pusseivladad da dar uras privatas che vessen garantiu in'existenza. Zuppaus en siu schar encrescher, fuva quei igl uegl da sia malsogna che mudergiava ad incuntin. Sco in pauper galiot tuorna el a casa:

«Sundel ius en tiara jastra cun curasch'e legherment

E vesevel la ventira gia dalunsch a mi riend;

Mo cun larmas sin la vesta mir jeu ussa sur la mar:

Patria, patria, tei egl jester hai empriu de carezar!»²²⁾

Arrivaus en Svizra, survegn el ina piazza a Stäfa, ed arriva puspei a Rabius. Tgei ch'el senta e patratga dian las quater lingias ella poesia «Aunc ina gada»:

«Hai ventgaquater onns

pitiu, pitiu, pitiu,

Dapi che jeu hai viu

La glisch cun egls larmonts.»²³⁾

Dolur cuzzonta renda il carstgaun pensivs, critics e beinduras aggressivs. Buc auter eisi stau tier Alfons Tuor. Gia a Paris ed ell'Engheltiara ha el persecitau il mund e siu agir e tinglau ella pressa beinduras buca mal gronds e pigns. Gie el numna ils «lords vers lufs» e conta plein ironia ina canzun sil «Niebel sessel, niebel tron, ventireivels quels che pon, sin tei seser mintgaton»²⁴⁾. En in auter liug presenta el

«La pussonza dils danès

Ins viva cun pussonza, ins astga far excess

Sch'ins ha en abundonza: danès, danès, danès!

22 Tuor, «Egl jester», Steilas, 68.

23 NT XVI, 15.

24 Tuor, «Il sessel», Steilas, 89.

En crotschas, sin excuorsas, en bogns e sin glatschès,
Van quels ch'han en lur buorsas: danès, danès, danès!

Ins sa guder la stema de gronds e de parlès,
Sch'ins ha mo tut che fema: danès, danès, danès!

La matt'aunc schi macorta ha aspirants tut spess,
Sch'ell'en la lètg mo porta: danès, danès, danès!

In um de schliata fama marida bein express,
Sch'el ha per far reclama: danès, danès, danès!

Il deputau gudogna las vuschs cun bien success,
Sch'el unscha, fa amogna: danès, danès, danès!

Il tenti quel corrumpa gnanc la vertid pli vess,
Sch'el porscha mo cun pumpa: danès, danès, danès!

Ei dat de bia canaglia, ch'ins en perschun mettes,
Sch'ei vessen buc sco paglia: danès, danès, danès!

Danès fan las fatschentas dapi tuts tschentanès,
'Beati possidentes': danès, danès, danès! – »²⁵⁾

Ina bufatga aggressivada tradescha era la critica dalla «Fabiola» sut il motto: «Greif niemals in ein Wespennest, doch wenn du greifst, so greife fest.»

La malsogna fatschenta il carstgaun cun damondas existenzialas. Buc auter tier il poet Tuor, quei gia cun ventgin onn sco student amiez Paris. Dil temps ch'ils auters fan «il legher studio», tschenta Alfons Tuor la damonda cardinala suenter il senn dalla veta ed oravontut dil pitir, sia spina.

25 Tuor, Steilas, 53.

«Allas steilas

O schei vus caras steilas

El firmament:

Pertgei viv'ins sin tiara

Mo in mument?

Pertgei ston ins sin tiara

Pitir, pitir,

Quei cuort mument ch'ins viva

E lu murir?

O dei vus caras steilas

A mi avis,

Vus che la stgira tiara

Schi dultsch scclaris!

Savens, savens jeu stoiel

Vus contemplar –

Tgi lai cun tonta gloria

Vus tarlischar?

O, quel ch'ei vies Scaffider

Ha mei scaffiu,

Quel che vies cuors diregia

Ei er miu Diu!

Perquei il mal emblida

Miu cor suffrent

Cu'l ellas sferas vesa

Vus a sclarend.

O caras, dultschas steilas,
Jeu sai, jeu sai:
Sur vus, en tschiel, leu vivan
Ils spérts beai!

E cu jeu vus contemplel
El firmament,
Sai jeu pertgei ch'ins viva
Mo in mument!»²⁶⁾

Ina zun remarcabla vesta d'ina olma schi giuvna partenent viver, pitir e murir. Ellas empremas quater strofas tschenta il poet la damonda generala sut «ins» el senn da scadin: Pertgei viver mo in mument ed aunc pitir tochen la fin? Ella tschunavla strofa fa el persenn che quel che ha schaffiu las steilas ei era «miu» Diu persunal. La risposta allas damondas tschentadas. Perquei sa el emblidar il mal, vesend a sclarend las steilas el funs stgir dil firmament. E sur lezzas vivan ils spérts beai. Siu viadi tras la veta dolorosa dueva denton cuntinuar. Era in pelegrinadi a Lourdes ha buca purtau migliur, anzi. Ella poesia «Senza funs e riva» emprova il poet turmentau da marcarad cun Niessegner.

«Senza funs e riva!

Roschas onns jeu sun malsauns,

Segner buntadeivel;

Gida ussa cun tes mauns

Mei schi sventireivel!

...

Sche da mei per spir buontad

La malsogna prendas,

Sche ti das la sanadad,

Novas forzas rendas:

26 Tuor, Steilas, 141s.

Batter vi jeu sc'in heros
Lu encunt'il giavel;
Trer las olmas ton sc'jeu pos
En tiu reginavel.»²⁷⁾

Ils onns vargan, la malsogna resta e Tuor va d'in spital a l'auter tochen ch'el seremetta e tuorna a Rabiun, siu vitg natal. El sa ussa co ei stat e siu temperament da fiug, lez secalma e seremetta, tschercond in'autra veta.

Suenter ch'el ha battiu sut las steilas, ha filosofau cun las steilas e siu destin, sevolva el viers ils «spérts beai» sur las steilas.²⁸⁾

«Sul firmament stelliu!

Niessegner nus protegia

Sul firmament stelliu;

El cun siu maun diregia

Tut gl'univers scaffiu.

Ei gnanc daventa caussa,

Nuot senza siu saver;

Tut en siu maun ruaussa,

Pertgei er ton temer?»²⁹⁾

Gnanc diesch dis suenter la mort dil bab Gion Antoni³⁰⁾ che veva susteniu il feagl en sia ovra poetica, ei Alfons suandaus el sin santeri. El ha anflau ella vegliadetgna da mo 33 onns siu ruaus, liberaus dalla spina che ha punschiu e torturau el ina veta ora – denton inziau pils Romontschs ina gronda ovra poetica e culturala.

27 Tuor, Steilas, 155.

28 Ins paregli l'ediziun dallas poesias d'Alfons Tuor tras la Romania 1954 sut il tetel «Steilas», presentadas en treis parts: Sut las steilas, Allas steilas e Sur las steilas.

29 NT XIV, 219.

30 G. A. Tuor 1831 – 1904, mistral dalla Cadi, deputau dil Cussegl grond, sez poet: «Las troccas ed ils trochists » e.a., Crestomazia I ed Annalas 1898, 1899.